

Hippolytus en Jozef

Twee mannen, twee verhalen, twee tradities
Beiden kuisheidsmodellen
Veel overeenkomsten, maar nog veel meer verschillen

Bachelorwerkstuk Literatuurwetenschap – 200200402

Pascale de Meijere, 3362736
Faculteit Geesteswetenschappen, Opleiding Literatuurwetenschap

Begeleider: Drs. S.P van Bommel

Inhoudsopgave

● Inleiding	3
● Hoofdstuk 1 <i>Jozef</i>	4
<i>Jozefs deugdzaamheid</i>	5
<i>Positieve beeldvorming van Jozef</i>	9
<i>Jozefs daden</i>	9
<i>De rol van de verteller en van de andere personages</i>	10
<i>Impliciete duiding</i>	12
<i>Jozefs emoties</i>	14
<i>De harde behandeling van de broers</i>	16
● Hoofdstuk 2 <i>Hippolytus</i>	20
<i>Hippolytus' deugdzaamheid</i>	21
<i>Beeldvorming van Hippolytus</i>	22
<i>Omgang met de goden</i>	22
<i>De visie van Theseus</i>	26
<i>De ontbrekende verteller</i>	26
● Hoofdstuk 3 <i>De vergelijking</i>	28
● Conclusie	35
● Dankwoord	40
● Bronnenlijst	41

Inleiding

In deze bachelorscriptie besteed ik aandacht aan een bekend literair thema: het thema van de kuise man die tegen wil en dank verleid wordt door een oudere en ervarenere vrouw. Steeds wanneer de kuise hoofdpersoon de verleidster weerstaat, is uitgerekend de onschuldige hoofdpersoon degene die aan het kortste eind trekt. De verleidster weet namelijk de situatie zo naar haar hand te zetten dat zij juist onschuldig lijkt te zijn.

De twee verhalen die in deze scriptie besproken zullen worden zijn afkomstig uit twee verschillende literaire tradities. Enerzijds behandelt deze scriptie het verhaal van Jozef, de favoriete zoon van aartsvader Jakob. Dit verhaal is afkomstig uit de joods-christelijke traditie. In de Thora wordt deze passage beschreven in het boek *Bereshiet*. In de Bijbel vinden we dit verhaal terug in het boek *Genesis* 37 tot en met 50. Anderzijds bekijk ik het verhaal van Hippolytus, in de beroemde versie van Euripides. Het verhaal van Hippolytus is gebaseerd op een deel van de Griekse Theseus-mythe.

Deze twee verhalen hebben niet alleen hetzelfde thema, ook de loop van beide verhalen lijkt veel op elkaar. De beide verleidsters, de vrouw van Potifar en Phaedra, de schoonmoeder van Hippolytus, beschuldigen respectievelijk Jozef en Hippolytus ten onrechte van verkrachting of aanranding. In beide verhalen is de schuldige degene die pretendeert onschuldig te zijn. In beide verhalen betreft het dus tevens een ongelijkwaardige relatie, waarin voor de omgeving het oordeel van de verleidster altijd zwaarder zal wegen dan het relaas van Jozef of Hippolytus. Zowel Jozef als Hippolytus blijken zich niet alleen te verzetten tegen de eerder genoemde onjuiste bejegening, maar blijken het hele verhaal door onkreukbaar en kuis te zijn. Hoewel hun kuisheid een belangrijke overeenkomst is tussen beide personages, is er ook een duidelijk verschil. Waar kuisheid de grote ondersteunde deugd is van Jozefs vele andere deugden, werkt dit bij Hippolytus anders. Hippolytus is misschien zelfs nog kuiser dan Jozef.

Hippolytus sterft uiteindelijk als maagd en Jozef verwekt twee zoons; hierdoor is hij onmogelijk maagdelijk te noemen. De kuisheid van Hippolytus is niet alleen af te lezen aan zijn gedrag gedurende het verhaal. Hij benadrukt zélf diverse keren dat hij deugdzaam is. Waar Jozefs kuisheid een deel van de positieve beeldvorming is, is de kuisheid van Hippolytus deel van zijn verwaande karakter. Op diverse manieren weet Hippolytus zijn eigen kuisheid te vergelijken met anderen om te benadrukken hoeveel kuiser hij is dan anderen.

Ik zal in deze scriptie de beeldvorming van Jozef en Hippolytus als deugdzaamheidssymbolen in concreto bespreken.

Eerder deden anderen al onderzoek naar de verschillen in vertellerstradities tussen de klassieke en de joods-christelijke literatuur. Een toonaangevend werk op dit gebied is *Mimesis; dargestellte Wirklichkeit in der abendländischer Literatur* geschreven door Erich Auerbach in 1946. Auerbach vergelijkt de manieren waarop het narratief werkt in beide vormen van literatuuruiting. Hij stelt dat hier in beide tradities een groot verschil waarneembaar is. In deze scriptie behandel ik eerst beide verhalen en verklaar aan de hand van het thema van de deugdzaamheid wat er op verschillende verhaalniveaus gebeurt. Ik analyseer van zowel Jozef als van Hippolytus op welke manieren het narratief invloed heeft op de beeldvorming van hun deugdzaamheid. Nadat ik dieper ben ingegaan op beide verhalen, toets ik beide verhalen aan de theorie van Auerbach. Tenslotte volgt een vergelijking tussen Auerbach's constatering en wat andere academici over hetzelfde onderwerp schreven.

Mijn hoofdvraag is dan ook: *Hoe beïnvloedt het narratief de portrettering van de kuisheid en de morele hoogte van Jozef en Hippolytus? En in hoeverre is de theorie van Erich Auerbach over de verschillen in de klassieke en de joods-christelijke literatuur van toepassing op deze twee verhalen?*

Hoofdstuk 1. Jozef

In dit hoofdstuk richt ik me op het voorbeeldige karakter van Jozef. Ik ga daarbij dieper in op het verhaal en op de beschrijving van het personage van Jozef. Eerst zal ik het verhaal van Jozef nogmaals onder de loep nemen alvorens Jozefs voorbeeldigheid uit te diepen. Zo zal ik eerst Jozefs deugdzaamheid zoals de kerkvader Ambrosius deze benaderde uit lichten. Daarna bekijk ik de verschillende manieren waarop in het verhaal Jozef positief in beeld gebracht wordt. Hieronder vallen zijn daden en de rol van de diverse personages in het verhaal. Jozef wordt positief afgeschilderd door een aantal van deze personages, maar op impliciet niveau is er ook nog het nodige te ontdekken. Als laatste zal ik Jozefs emoties en de manier waarop Jozef zijn broers behandelt uitdiepen.

In *Genesis* 37 begint het verhaal van Jozef, zoon van Jakob en Rachel. Jozef is de favoriete zoon van zijn vader en om dit te laten zien geeft Jakob zijn zoon een mantel cadeau. Tevens vraagt hij Jozef om toezicht te houden op zijn oudere broers. Ook Jozefs broers merken deze voorkeur ook op en reageren dit op Jozef af. In de woestijn werpen zij hem in een put om te zorgen dat hij zal sterven. Geheel onverwacht komen er kooplui langs die op weg zijn naar Egypte. De broers besluiten Jozef te verkopen. Waarna zij Jakob wijsmaken dat Jozef gestorven is in de woestijn.

Eenmaal in Egypte belandt Jozef door een noodlottig toeval in de gevangenis. Daar krijgt hij de kans om de dromen uit te leggen van twee medewerkers van de farao. Eén van deze mannen belooft dat hij Jozef niet zal vergeten. Jozef wordt ontboden bij de farao en interpreteert de dromen van de farao juist. Hierdoor weet hij Egypte voor een grote hongersnood te behoeden en hij stelt een plan op om de overvloedigheid van de jaren hiervoor te gebruiken. Ten tijde van de honger zullen de Egyptenaren baat hebben bij de eerdere overvloed. Op deze manier wordt alleen Egypte ontzien. Terwijl Jozefs familie in Kanaän

woont en hier woedt de hongersnood wel. Hierdoor zijn de broers van Jozef genoodzaakt om naar Egypte te trekken, op zoek naar voedsel.

Jozef probeert door middel van een test uit te vinden of zijn broers nog steeds bereid zijn om een broer op te offeren om zichzelf te redden. Jozef laat een kostbare beker in de bagage van zijn jongste broer Benjamin stoppen. Zo lijkt het alsof Benjamin deze ontvreemd hebben kan Jozef Benjamin gevangen zetten. Daarnaast laat Jozef de broers denken dat hij hen, zonder Benjamin, terug naar Kanaän wil laten gaan. De broers blijken veranderd te zijn. Zij willen zich opofferen om Benjamin te redden. Jozef besluit zich bekend te maken en de broers worden herenigd. Hierop komt ook Jakob naar Egypte waar hij uiteindelijk sterft in het bijzijn van al zijn zoons.

Aan het einde van *Genesis* sterft ook Jozef en vraagt hij zijn broers en zijn kinderen zijn beenderen mee terug te nemen naar Kanaän.

Jozefs deugdzaamheid

Jozef is door de eeuwen heen beschouwd als model van deugdzaamheid. Reeds de kerkvaders beschrijven Jozef in deze hoedanigheid. Sint Caesarius (468/470 – 524) schreef in zijn ‘*Sermones*’ over Jozef’s deugdzaamheid en Sint Bernardus (1380-1444) wijdt een passage aan Jozef in zijn ‘*Homiliae super “Missus est”*’.¹ Ambrosius (339-397) schreef een preek die geheel aan Jozef gewijd is: ‘*De Ioseph*’. Hij stelt hierin dat Jozef uitstekend voldoet als symbool van deugdzaamheid. Na alle mannen die zich in *Genesis* in meer of mindere mate schuldig maken aan zonden (bijvoorbeeld Adam, Kaïn en Jakob), valt Jozef op vanwege zijn vele deugden. Ambrosius merkt in het begin van zijn ‘*De Ioseph*’ op dat de deugd die glansrijk boven de andere uitsteekt Jozefs kuisheid is. Maar zijn kuisheid is volgens

---

¹ Sint Caesarius – *Sermones* 41: 1-3 Sint Bernardus – *Homiliae super “Missus est”* 2,16

Ambrosius niet het enige dat Jozef tot heilige maakt. Het is de wisselwerking tussen bescheidenheid en genadigheid die zijn kuisheid roemrijk maakt.²

Volgens Ambrosius blijkt Jozefs deugdzaamheid duidelijk uit zijn daden. Op het moment dat Jozef besluit het huis van Potifar te betreden lijkt het alsof hij iets doms doet. Hij is er tenslotte van op de hoogte dat de vrouw des huizes haar zinnen op hem heeft gezet, omdat zij hem al eerder onjuiste voorstellen heeft gedaan.³ Toch besluit hij het huis binnen te gaan op het moment dat er geen anderen aanwezig zijn.⁴ Ambrosius stelt dat dit geen moment van zwakte van Jozef is; het geeft slechts aan hoe plichtsgetrouw hij is. De keuze die Jozef maakt om toch het huis binnen te gaan is weloverwogen. Ondanks het gevaar dat in de situatie schuilgaat luistert hij bovenal naar Potifar, zijn meester, door toch zijn plichten na te komen en het huis binnen te gaan waarover hij de supervisie had.⁵ Zodra Jozef binnen is grijpt de vrouw hem bij de mouw van zijn gewaad. Hij vlucht meteen nadat ze haar eis, “*Lig bij mij!*” uitspreekt.⁶

Ambrosius interpreteert het idee van Jozef als kuisheidssymbool op velerlei manieren. Hierdoor ontdekt hij verbanden die door een ander niet snel zo begrepen zouden worden. Zo zijn er passages waar hij een andere betekenis aan geeft of meer de nadruk op legt dan sec in de tekst te lezen is. Zo zegt hij dat zodra Jozef vlucht zijn kleding van zijn lijf scheurt, waarmee hij tevens het object van bezoedeling kwijt is. Ambrosius stelt daarnaast ook dat hoewel Jozef ontkleed raakte, hij alsnog bedekt werd door zijn zedelijkheid. Jozef is volgens Ambrosius namelijk hoe dan ook onschuldig en niet gewend aan de Egyptische omgangsmanieren. Daarnaast geeft Ambrosius aan dat Jozefs kleding weliswaar vast te pakken is, maar zijn ziel ongreepbaar blijft. Door zijn kleding af te werpen wierp hij tevens de zonde van zich af. Hij

---

² Sint Ambrosius – *De Ioseph* 1.1, 1.2

³ *Gen.* 39:7,10

⁴ *Gen.* 39:11

⁵ Sint Ambrosius – *De Ioseph* 5.24

⁶ *Gen.* 39:7

was hiermee uitgekleeft maar niet naakt. Bescheidenheid bedekte hem namelijk nog steeds. Ambrosius stelt dat de mens pas naakt is als de zonde hem naakt laat zijn.⁷

In de Bijbel staan naaktheid en zondigheid niet zelden met elkaar in verbinding. Daarmee zijn ook gekleedheid en kuisheid met elkaar verbonden. Zelfs al heeft de vrouw hier meer kleding dan slechts haar eigen en is ze dus ultiem gekleed, toch concludeert Ambrosius dat dit haar alsnog naakter dan naakt maakt. Zij is zelfs zo zondig dat deze klassieke onderverdeling voor haar niet op gaat.⁸ Zo stelt Ambrosius dat Jozef opluchting gevoeld moet hebben toen hij gevangen werd gezet. Hij zou met zijn gevangenneming beloond worden omdat hij in de situatie met de vrouw des huizes de macht behield.⁹ Dit wordt beloond door hem vervolgens in een situatie te plaatsen waar de verleiding veel minder groot is.

Ook geeft Ambrosius een verklaring van Jakobs gift aan Jozef; de veelkleurige mantel. Wederom herkent Ambrosius een verband waarvoor in de tekst geen duidelijke aanleiding gegeven wordt. Er wordt verteld dat Jozef de favoriete zoon van Jakob is. “*En Israël had Jozef lief, boven al zijn zonen; [...] en hij maakte hem een veelvervigen rok.*” (Gen. 37:3) Nu is Jakob niet slechts Jozefs vader, hij neemt tevens een belangrijke positie in in de heilige boeken van de drie grote geloven (het jodendom, christendom en de islam). Ambrosius neemt niet alleen Jakobs vaderrol in ogenschouw, maar tevens diens belangrijke positie binnen de drie geloven. Als patriarch en man die meermalen persoonlijk contact heeft met God, is hij tevens een profeet.¹⁰ Het feit dat Jakob Jozef een veelkleurige mantel geeft zou dan opgevat kunnen worden als een teken. De veelkleurigheid van het haast koninklijke gewaad zou laten zien dat Jozef in zijn majesteit een grote veelzijdigheid en veelkleurigheid aan deugden zal kennen.¹¹

---

⁷ Sint Ambrosius – *De Ioseph* 5.25

⁸ Sint Ambrosius – *De Ioseph* 5.26

⁹ *ibid.* 5.26

¹⁰ o.a. *Gen.* 35

¹¹ Sint Ambrosius – *De Ioseph* 2.6

Kortom, Ambrosius geeft met verschillende argumenten weer dat Jozef een groot symbool van deugdzaamheid is. Het beeld dat Ambrosius van hem scheidt is kenmerkend voor de beeldvorming van de kuis en deugdzaam Jozef.

Positieve beeldvorming van Jozef

Jozefs daden

Inderdaad geeft de tekst van *Genesis* volop aanleiding om Jozef als deugdzaam te interpreteren. Jozef begaat een aantal goede daden die niet specifiek van kuisheid getuigen maar wel bijdragen aan de positieve beeldvorming. Hij redt niet slechts Egypte (en daarmee de farao die hem redde), er wordt zelfs verteld dat de gehele wereld van Jozef afhankelijk was geworden.¹² Jozef voorziet de farao van goede raad en wordt benoemd als tweede man van Egypte. Dankzij Jozefs uitleg van de dromen van de farao en zijn inzichten, al dan niet door God gegeven, weet hij de hongersnood te bedwingen. De farao droomt tot twee keer toe een soortgelijke droom. Eerst droomt hij over zeven grote, goed doorvoede koeien die uit de Nijl komen. Na deze zeven koeien komen er nog zeven koeien uit de rivier. Deze koeien zijn echter sterk vermagerd en deze koeien eten de goed gevoede koeien op. Diezelfde nacht komt bijna dezelfde droom terug. Deze tweede droom volgt hetzelfde patroon, maar betreft deze keer geen koeien maar korenaren. Jozef begrijpt deze droom onmiddellijk en legt hem aan de farao uit. De zeven goede koeien en zeven goede aren staan voor zeven voorspoedige jaren die komen gaan. De zeven magere koeien en schamele korenaren staan symbool voor zeven jaren van hongersnood die de voorspoedige jaren zullen volgen. Deze hongersnood zal zo erg zijn dat hij de voorgaande zeven goede jaren zal doen vergeten.

Jozef legt deze dromen niet alleen uit, hij voorziet de farao tevens van advies.¹³ Sterker nog, Jozef weet de hongersnood aan te wenden om de positie van Egypte in de gehele wereld te

---

¹² *Gen.* 41:55

¹³ *ibid.* 41

vergroten.¹⁴ Alleen in Egypte is nog graan te krijgen en alle landen zien hiermee de noodzaak van een goede band met dit land in: “*En alle landen kwamen in Egypte tot Jozef, om te kopen; want de honger was sterk in alle landen.*”(Gen. 41:56,57) Jozef zorgt niet slechts voor sterke banden tussen zijn land en de andere volken, hij weet er ook financieel het nodige uit te slaan. Het graan wordt namelijk niet klakkeloos aan de behoeftigen geschonken, zij betalen hiervoor.

Niet al Jozefs dromen en de uitleg ervan pakken direct positief voor hem uit. Aan het begin van het verhaal keert de zegening van zijn gave om dromen uit te leggen zich tegen hem. Zijn broers nemen hem van al zijn daden de inhoud van de dromen het meest kwalijk en dit zorgt voor de woede jegens hem in Dothan: “*Ziet, daar komt die meesterdromer aan! Nu komt dan, en laat ons hem doodslaan [...]*”(Gen. 37:19, 20) Later in het verhaal blijkt dat deze dromen zich toch ten goede van Jozef zullen keren. Eerst haalt hij zich de woede van zijn broers op de hals, uiteindelijk blijkt later dat de broers letterlijk voor hem zullen buigen en hij toch als overwinnaar uit de strijd komt. Zijn gave, die hem eerst in een penibele situatie brengt, zal hem uiteindelijk toch verder helpen.

Na verloop van tijd worden Jozefs dromen en zijn uitleg ten goede gekeerd. De droom over de broers zorgde in eerste instantie voor veel ellende. Jozef herinnert zich deze tijdens een ongelukkig voorval. De eerste hereniging met de broers is namelijk geen positieve. Maar uit de hereniging blijkt wel dat Jozef het steeds bij het goede einde had. Daarnaast blijkt eruit in hoeverre God hem vanaf het begin zegende met inzichten. Jozef blijkt door middel van zijn dromen gebeurtenissen te voorzien. Door dromen van anderen uit te leggen verbetert hij zijn positie. De zegening op het gebied van dromen pakt op diverse manieren goed uit voor Jozef.

---

¹⁴ *ibid.* 41:54

De rol van de verteller en van de andere personages

Niet alleen Jozefs daden dragen bij aan de beeldvorming van hem als symbool voor deugzaamheid. Ook de verteller van het verhaal treedt duidelijk op de voorgrond om hier aan mee te werken. Dit doet hij op diverse manieren. De eerste keer dat Jozef genoemd wordt in de Bijbel lezen we dat hij een geschenk van God is. Rachel, Jozefs moeder, bidt tot God om een zoon en wordt gezegend met Jozef. Zij zegt zelf dat ze met de komst van deze zoon de smaad van onvruchtbaarheid nu voorgoed kwijt is: *“God dacht ook aan Rachel; en God verhoorde haar, en opende haar baarmoeder. En zij werd bevrucht, en baarde een zoon; en zij zeide: God heeft mijn smaadheid weggenomen!”*(Gen. 30:22,23) Jozef blijkt hier letterlijk een godsgeschenk te zijn. Met zijn geboorte had Jozef blijkbaar al de macht om bezoedeling van anderen weg te nemen, en het gaat hier niet om zomaar iemand: het gaat om Rachel, de favoriete vrouw van patriarch Jakob.

In de moeilijkste periodes in Jozefs leven (in huize Potifar, in de gevangenis en tijdens de confrontatie met zijn broers) blijkt ook steeds dat hij gezegend wordt door God. Zo merkt de verteller een aantal keer op dat God met Jozef was. De verteller legt uit dat Gods zegen voor Jozef bijna van hem afstraalt. Zo stelt hij dat Jozefs zegening direct effect heeft op Potifar: *“En het geschiedde van toen af, dat hij hem over zijn huis, en over al wat het zijne was, gesteld had, dat de HEERE des Egyptenaars huis zegende, om Jozefs wil; ja, de zegen des HEEREN was in alles, wat hij had, in het huis en in het veld.”*(Gen. 39:5,6)

Later, als Jozef in de gevangenis terechtkomt, wordt hier nog een uitleg bijgegeven: *“[...] en wat hij deed, dat deed de Heere wel gedijen.”*(Gen. 39:23)¹⁵ Het gaat hier dus om een serie van opeenvolgende diensten die God hem verleent. Door de lezer er herhaaldelijk op te wijzen dat God met Jozef was, benadrukt de verteller Jozefs gezegende status.

---

¹⁵ In de *Herziene Statenvertaling* (2010) is deze zin begrijpelijker vertaald: *“Jozef antwoordde de farao: Dat is niet aan mij, maar God zal antwoorden wat het welzijn van farao dient.”*

Niet alleen de verteller draagt bij aan de indruk dat Jozef gedurende zijn levensloop bijgestaan wordt door God, ook de personages merken dit op. In *Genesis 39:3* staat dat ook Potifar ziet dat Jozef bijgestaan werd door zijn God. Omdat Potifar dit merkte, zorgde hij ervoor dat Jozef zijn belangrijkste en meest gewaardeerde dienaar werd. Ook de farao erkent dat Jozef dankzij zijn God tot grote hoogten zal kunnen stijgen. Hij erkent Jozef als de meest wijze man van het land en besluit naar aanleiding daarvan om Jozef tot zijn tweede man te benoemen.¹⁶ Ook Jozef zelf is zich bewust van Gods steun: *“Het is buiten mij! God zal Farao’s droom welstand aanzeggen.”*(*Gen. 41:16*) Nadat Jozef dit gezegd heeft legt hij de dromen uit. Deze inzichten moet hij dus via God verkregen hebben. Hij merkt Gods zegening een aantal keren op en handelt hier ook naar: *“En Jozef noemde den naam des eerstgeborene Manasse; want, zeide hij, God heeft mij doen vergeten als mijn moeite, en het ganse huis mijns vaders. En den naam des tweeden noemde hij Efraim; want, zeide hij, God heeft mij doen wassen in het land mijner verdrukking.”*(*Gen. 41:51,52*)

Zodra Jozef hoort over de vreemde dromen binnen de gevangenis vertelt hij dat het uitleggen van dromen Gods zaak is, om vervolgens tot de duiding over te gaan. Hoewel Jozef het niet letterlijk zegt, kan men hier duidelijk uit concluderen dat hij zelf denkt dat hij bijgestaan wordt door God. Ook in het contact met zijn broers geeft Jozef aan hoe godvrezend hij is.¹⁷ Daarnaast weet hij zijn broers Gods bedoelingen uit te leggen. Zo weet hij zeker dat God een bedoeling had met het tragisch lot dat de twaalf zoons van Jakob getroffen heeft: *“Maar nu, weest niet bekommerd, en de toorn ontsteke niet in uw ogen, omdat gij mij hierheen verkocht hebt; want God heeft mij voor uw aangezicht gezonden, tot behoudenis des levens.”*(*Gen. 45:5*) Daarentegen verbaast hij zich er niet over dat juist hij door God gezegend blijkt. Ook zijn voorvaderen waren gezegend.¹⁸ Opvallend is wel dat hoewel Jozef zich door God gezegend weet, hij zelf geen persoonlijk contact met Hem heeft, terwijl zijn voorvaderen

---

¹⁶ *ibid.*. 41:40

¹⁷ *ibid.* 42:18

¹⁸ Noach: *Gen.* 6:8, Abraham: *Gen.* 12:2,3, Jakob: *Gen.* 28:12-15

dat wel hadden. Toch is hij hier niet minder om. Hij heeft de meest glansrijke carrière van alle personages uit *Genesis*.

Impliciete duiding

Behalve op het niveau van de personages en de verteller, zijn er in het verhaal ook op meer onderliggende niveaus verwijzingen naar Jozefs morele grootheid te vinden. Vrijwel direct nadat de verteller van het verhaal de lezer erop wijst dat God omwille van Jozef het gehele huishouden van Potifar zegent, wordt er verteld dat Jozef een knappe, aantrekkelijke man geworden was.¹⁹ Dit is om meerdere redenen opvallend. Enerzijds omdat dit de eerste keer in de Bijbel is dat de verteller deze manier gebruikt om Gods zegening te tonen. Een groot deel van Jozefs voorvaderen was gezegend, maar van geen van hen wordt verteld dat zij schoon van uiterlijk waren. Anderzijds is het opvallend als het bekeken wordt in de context van het gehele Oude Testament. In het Oude Testament wordt van een relatief klein aantal mannen verteld dat ze schoon van lijf en leden zijn. Schoonheid is een kwaliteit die veelal aan vrouwen toebedeeld wordt. De mannen van wie dit gezegd wordt zijn allemaal te plaatsen in de stamboom van David.²⁰ David en zijn familie zijn niet alleen van koninklijke bloede en van groot belang in de Bijbel; uit dit geslacht zal uiteindelijk ook Jezus Christus geboren worden. Door Jozef op één lijn te zetten met de familie van David wordt hij in deze traditie geplaatst. De verteller maakt slechts een kleine toespeling op Jozefs uiterlijk, maar op een dieper niveau blijkt dit een zeer belangrijke betekenis in zich te dragen .

God legt in het verhaal over Jozef wederom contact met Jakob. In *Genesis* 46 wijst hij Jakob erop dat hij zijn zoon op moet gaan zoeken in Egypte en dat hij daar Israël tot een groot volk zal maken. Als laatste zegt hij ook nog dat Jakob daar zal sterven met Jozef aan zijn zijde.

---

¹⁹ *Gen.* 39:5,6

²⁰ *Saul: 1 Samuël*, 9:2 *David: 1 Samuël* 16:18, 17:42 *Absalom: 2 Samuël* 14:25 *Adónia: 1 Koningen* 1:6

Zelfs via Jakob laat God hier zien in hoeverre hij begaan is met Jozefs lot en hoe de positie van Jozef de geschiedenis van het hele volk van Israël zal veranderen.

Zoals Ambrosius ook opmerkt, toont Jakobs gift ook meer aan dan slechts vaderlijke liefde. In diverse Bijbelvertalingen wordt de mantel anders omschreven dan slechts als *'veelvervig'*. Zo wordt hij in de ene vertaling omschreven als een *'pronkgewaad'* en in een andere vertaling wordt als *'een mooi lang gewaad'*.²¹ Uit deze omschrijvingen blijkt nogmaals Jozefs verheven positie. In *Genesis* wordt de mantel slechts beschreven als een uiting van de liefde die Jakob voelt voor zijn zoon. Echter, als de lezer zich realiseert wat de symboliek van een dergelijk koninklijk gewaad kan zijn en hoe zich dat verhoudt tot wat er verder gebeurt dan vallen er meer dingen op. Direct nadat Jozefs levensverhaal aanvangt wordt verteld dat Jakobs zonen herders waren.²² Het gegeven dat Jozef een lang pronkgewaad droeg, duidt erop dat hij andere arbeid verrichte dan zijn broers. Dit blijkt later ook als Jakob hem eropuit stuurt om zijn broers in de gaten te houden: *"Ga toch heen, zie den welstand van uw broederen, en naar den welstand van de kudde, en breng mij een woord wederom."*(*Gen. 37:14*) Hier is uit op te maken dat Jozef, zelfs als jongeling, ook op het gebied van werk in hoger aanzien stond dan zijn broers. Vermoedelijk werkte hij niet in het veld, maar had hij een functie als opzichter. In het verhaal van Jozef wordt diverse keren expliciet gewezen op zijn grootsheid en zijn belang. Ook op diverse andere niveaus zijn duidelijke verwijzingen te vinden. Jozefs verhaal staat, net als vele andere verhalen in de Bijbel, niet op zichzelf. Het verhaal van Jozef blijkt overeenkomsten te vertonen met andere verhalen en juist deze verhalen vragen om extra aandacht van de lezer. Tevens zorgen deze verhalen dat de lezer blijft opletten en zelf op zoek gaat naar aanwijzingen voor Jozefs deugdzaamheid.²³

---

²¹ *Vertaling Nederlands Bijbel Genootschap 1951 respectievelijk Groot Nieuws Bijbel 1996*

²² *Gen. 37:2*

²³ Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het verhaal van de verloren zoon en de opstanding van Jezus nadat hij eerder verguist werd.

Jozefs emoties

In de vorige paragraaf is te lezen dat Jozefs deugzaamheid hem verder helpt. Ook andere elementen wijzen hierop; binnen de context van *Genesis 42* huilt Jozef diverse keren achter elkaar. Zijn emotionaliteit ondersteunt het positieve beeld van Jozef. In *Genesis 37*, als het verhaal van Jozef aanvangt, blijkt al dat zijn broers een hekel aan hem hebben. Zij behandelen Jozef op velerlei manieren slecht. Het gaat hier om gebeurtenissen die op zijn minst triest te noemen zijn, maar er wordt nergens melding gemaakt van het verdriet dat Jozef gevoeld moet hebben. Toch is Jozef een emotioneel persoon. Vanaf *Genesis 42* zijn er diverse passages waarin Jozef huilt. In een kort tijdsbestek volgen deze emotionele uitingen van Jozef elkaar op.

Na de eerste ontmoeting met zijn broers in Egypte moet Jozef zich afwenden van het gezelschap om te huilen.²⁴ Jozefs broers wijden de ongelukkige situatie in Egypte, en het spel dat Jozef met hen speelt, aan de vreselijke daad die zij Jozef eerder aandeden. Het feit dat de broers zoveel wroeging hebben en dat Ruben zich blijkbaar eerder al voor Jozef inzette, ontroert Jozef enorm. Juist het verdriet om anderen draagt bij aan het positieve beeld van Jozef. Het laat duidelijk zijn toegeeflijkheid zien. Door verdriet te hebben om anderen toont hij enerzijds begrip voor anderen en anderzijds gevoeligheid. Terwijl hij in het begin door zijn broers beschuldigd wordt van egoïsme en zelfzuchtigheid.²⁵ Met zijn verdriet om anderen, vele Bijbelboeken later, ontkent Jozef deze aanklachten alsnog. Hij bewijst duidelijk dat hij, ook met zijn speciale gaven en zijn hogere positie, zichzelf niet boven zijn broers stelt.

Verderop in het verhaal draagt Jozefs emotionaliteit opnieuw bij aan de positieve beeldvorming. Zodra Jozef Benjamin ziet, wordt hij wederom emotioneel. Als hij de broers terug laat gaan naar Kanaän laat hij juist in de bagage van Benjamin een kostbare beker

---

²⁴ *Gen.* 42:24

²⁵ *ibid.* 37:8

verstoppert. Dit wendt hij uiteindelijk aan om Benjamin te kunnen beschuldigen van diefstal en hem in Egypte te kunnen houden.

Juda houdt vervolgens een emotioneel pleidooi om aan te geven dat het noodzakelijk is dat Benjamin mee terug gaat naar hun vader. Juda zegt dat Jakob zal sterven als de broers zonder Benjamin terugkeren in Kanaän.²⁶ Het argument over het verdriet van Jakob indien hij Benjamin niet terugkrijgt zorgt ervoor dat Jozef breekt. Jozef stuurt zijn hofhouding weg zodat hij alleen met zijn broers is als hij zich bekend maakt. Tijdens zijn relaas huilt Jozef weer. Deze keer huilt hij echter niet achter gesloten deuren. Hij huilt ten overstaande van zijn broers. Tijdens zijn bekendmaking sluit Jozef Benjamin in de armen. *“En hij viel aan den hals van Benjamin, zijn broeder en weende; en Benjamin weende aan zijn hals. En hij kuste al zijn broederen en hij weende over hen [...]”*(Gen. 45:14, 15)

Jozef laat Jakob naar Egypte halen en uiteindelijk sterft Jakob in het bijzijn van zijn zoons. Zodra Jakob gestorven is, huilt Jozef om hem en kust zijn vader.²⁷ Dit is tevens de eerste keer dat Jozef huilt om zijn eigen verdriet. Eerder hilde hij voornamelijk om de dingen die hij anderen aandeed. Hiermee lijkt hij in essentie al een goed en vergevingsgezind persoon te zijn. De laatste keer dat Jozef huilt is wanneer blijkt dat ondanks Jozefs eerdere vergevingsgezindheid zijn broers hem toch wantrouwen.²⁸ Ook hier huilt hij om zijn eigen verdriet. Zelfs Jozefs eigen verdriet is een deel van de positieve beeldvorming. Ondanks Jozefs grote hart vergeet hij zichzelf niet. Het huilen om het eigen verdriet geeft Jozefs personage een bepaalde diepte. Het weerspreekt het beeld dat eerder van hem ontstaan zou kunnen zijn: dat van een melodramatisch persoon die met alle winden mee waait.

Bijna elke keer dat Jozef emotioneel wordt, huilt hij om wat hij anderen, indirect, aan heeft gedaan. Juist het besef van zijn aandeel in andermans verdriet siert Jozef. Ondanks de machtsverhoudingen tussen hem en zijn broers stelt hij zich nederig op. Slechts twee keer

---

²⁶ *ibid.*. 44:18-34

²⁷ *ibid.*. 50:1

²⁸ *ibid.* 50:15-18

huilt hij om zijn eigen verdriet. Ook Jozefs zorgen om de komende generaties wijzen erop dat hij zichzelf, zelfs op zijn sterfbed, nooit op de eerste plaats zet. Jozefs verdriet en zorgen benadrukken op die manier zijn nobelheid.

De harde behandeling van de broers

Ondanks Jozefs gevoelens verandert er, ogenschijnlijk, niets aan de manier waarop hij zijn broers behandelt. Toch blijkt elke keer dat hij door een dergelijke harde aanpak eerlijkheid en oprechtheid oogst. Door de broers ogenschijnlijk hard en onrechtvaardig te behandelen voorziet Jozef hen van een kans. De moeilijke situaties waar Jozef zijn broers in brengt creëren tevens kansen voor hen om zich te bewijzen. Jozef biedt hen een kans om te laten zien dat zij eerlijk en integer zijn. Zelfs het enige schijnbaar negatieve aspect aan Jozef blijkt uiteindelijk dus positief te zijn. Door zijn harde behandeling kunnen zijn broers zich onschuldig tonen.

Wanneer de broers in Egypte aankomen om daar te vragen om voedsel, herkent Jozef hen onmiddellijk. Zij herkennen hem daarentegen niet. Jozef herinnert zich de dromen die hij had toen hij jonger was en lijkt te besluiten deze dromen uit te laten komen. Hij beschuldigt de broers van spionage en laat hen, nadat zij eerst al voor hem neerbogen, nu voor hem kruipen. Om de broers te laten bewijzen dat zij niet liegen over wie zij zijn, moeten zij Simeon achter laten en Benjamin gaan halen. Eerder besloot Jakob dat Benjamin bij hem in Kanaän moest blijven. Na het verlies van zijn geliefde zoon Jozef kon hij het niet aan nog eens een zoon van hem en Rachel te verliezen.²⁹

Jozefs motief is duidelijk: door Benjamin te laten halen geeft hij de broers een gelegenheid om te bewijzen dat zij eerlijke mannen zijn. Toch gebeurt dit vermoedelijk op een dieper niveau dan de broers voorzien. Eerder bewezen zij niet te treuren om een broer meer of

---

²⁹ *ibid.* 42:4

minder. Door Simeon in Egypte te laten, leveren de broers onbewust het bewijs dat zij een verandering hebben doorgemaakt. De broers willen bewijzen dat zij eerlijk zijn. Dit doen zij op meerdere manieren. Enerzijds laten ze zien dat zij niet in Egypte zijn om te spioneren, anderzijds dat zij nobeler zijn dan aan het begin van Jozefs verhaal. Waar zij eerder Jozef aan zijn lot overlieten blijken zij dit inmiddels niet meer te doen. Zij kunnen bewijzen dat ze tegenwoordig voor hun broers zorgen.

Vlak nadat Jozef het vonnis over Simeon uitsprekt, voeren de broers een gesprek. Wat hen nu overkomt wijden ze aan hetgeen zij Jozef ooit aandeden. Hierop laat hij in de zakken met graan die de broers mee krijgen, het geld waarmee zij betaalden terugstoppen. Zodra de broers dit ontdekken ervaren zij dit als een straf van God: *“En hij zeide tot zijn broederen: Mijn geld is wedergekeerd; daartoe ook, ziet, het is in mijn zak! Toen ontging hun het hart, en zij verschrikten, de een tot den ander zeggende: Wat is dit, dat ons God gedaan heeft?”*(Gen. 42:28) Bij terugkomst in Egypte vermelden de broers dit eerlijk aan Jozefs huismeester. Deze verzekert hen er echter van dat dit een zegening van de God van hun voorvaderen geweest moet zijn. Wederom keert de angst die Jozef zijn broers aanjaagt zich ten goede. De broers blijken eerlijk te zijn en weten zich inmiddels gezegend. Op een meer verborgen niveau heeft Jozef er wederom voor gezorgd dat de broers inzien dat eerlijkheid loont.

Het volgende drama dat Jozef zijn broers aandoet is het arresteren van Benjamin. Zelf zorgt Jozef ervoor dat het lijkt alsof Benjamin zijn beker stal. De arrestatie van Benjamin lokt het emotionele pleidooi van Juda uit. Uit dit relaas blijkt het belang dat de broers hechten aan het verdriet van Jakob: *“Toen zeide uw knecht, mijn vader, tot ons: Gijlieden weet, dat mijn huisvrouw er mij twee gebaard heeft. En de een is van mij uitgegaan, en ik heb gezegd: Voorwaar, hij is gewisselijk verscheurd geworden! en ik heb hem niet gezien tot nu toe. Indien gij nu dezen ook van mijn aangezicht wegneemt, en hem een verderf ontmoette, zo zoudt gij mijn grauwe haren met jammer ten grave doen nederdalen! Nu dan, als ik tot uw*

knecht, mijn vader, kome, en de jongeling is niet bij ons (alzo zijn ziel aan de ziel van dezen gebonden is), Zo zal het geschieden, als hij ziet, dat de jongeling er niet is, dat hij sterven zal.”(Gen. 44:27-31) Na Juda's relaas stuurt Jozef zijn hofhouding weg zodat hij alleen met zijn broers is als hij zich bekend maakt. Door zijn bekendmaking wordt duidelijk dat Jozef te vermurwen is. Hij toont dat hij gevoelig is voor de emoties en de problemen van anderen.

Hoe hard de methodes die Jozef gebruikt ook zijn, steeds weer blijken ze een hoger doel te dienen. Jozef is tegen zijn wil in hard (hij huilt er meermalen om), om zijn broers de kans te geven om zichzelf te bewijzen. Wederom blijkt Jozef in al zijn gedragingen bezig te zijn met de gevoelens en de positie van anderen. Dit inlevingsvermogen draagt in hoge mate bij aan de positieve beeldvorming.

Hoofdstuk 2. Hippolytus

In het tweede hoofdstuk beschrijf ik het voorbeeldige karakter van Hippolytus in het verhaal van Euripides. Niet alleen het verhaal op zich is van belang, maar ook weer de beschrijving van het personage van Hippolytus en zijn gedragingen. Ik zal eerst het verhaal onder de loep nemen alvorens Hippolytus' voorbeeldigheid uit te diepen. Eerst kijk ik naar de verschillende vormen van zuiverheid, zoals professor Segal deze definieert en zal deze toepassen op Hippolytus. Buiten theorieën om zal ik ook het verhaal zelf onderzoeken. Zo zal ik kijken naar de rol van de godinnen, de uitspraken die Hippolytus zelf doet en het oordeel van zijn vader.

Hippolytus is de hoofdpersoon uit het gelijknamige werk van Euripides. Hippolytus is de zoon van Theseus. Hij is een fervent jager en eert hierom ook de godin van de jacht, Artemis. Dit is tevens de enige godin die door hem vereerd wordt; Aphrodite, de godin van de liefde, negeert hij opzettelijk. Hierdoor wordt Aphrodite furieus en besluit wraak te nemen op Hippolytus. Zij zorgt dat Phaedra, de vrouw van Theseus en hiermee de stiefmoeder van Hippolytus, verliefd op hem wordt. Phaedra is zich ervan bewust dat dit compleet onjuist is en voelt zich ziek door deze gevoelens. Haar verzorgster weet haar de waarheid over haar gevoelens te ontfutselen en vertelt Hippolytus over de schandelijke liefde die Phaedra kwelt. Hippolytus, wars van alles wat met liefde te maken heeft, raakt buiten zichzelf van woede. Wel zweert hij het geheim te zullen bewaren. Zodra Phaedra van haar verzorgster verneemt welke schande haar ten deel is gevallen, namelijk dat Hippolytus van haar liefde weet, pleegt zij zelfmoord.

Zodra Theseus haar lichaam vindt, vindt hij ook een kleitablet in haar hand. Middels dit kleitablet verklaart Phaedra dat Hippolytus haar probeerde te verkrachten, en dat zij zelfmoord pleegde omdat zij niet met deze schande kan leven. Hierop vervloekt en verbant

Theseus zijn zoon. Hippolytus ontkent schuldig te zijn, maar door de belofte die hij deed over het verzwijgen van Phaedra's liefde voor hem, kan hij Theseus niet de waarheid vertellen.

Later vertelt een bode aan Theseus dat Hippolytus een ongeluk is overkomen. Poseidon heeft de paarden van Hippolytus op hol laten slaan. Hippolytus is op sterven na dood. Theseus is tevreden met dit resultaat van zijn vervloeking, tot Artemis ten tonele verschijnt. Zij vertelt hem dat Hippolytus onschuldig is en dat de ware schuldige Aphrodite is. Theseus heeft hierdoor spijt gekregen van zijn overhaaste beslissing en besluit zijn excuses aan Hippolytus aan te bieden. Vader en zoon leggen het bij en Hippolytus sterft in de armen van Theseus.

Hippolytus' deugzaamheid

Ik ben niet de eerste die met de *Hippolytus* van Euripides aan het werk gegaan is. Professor Charles Segal schreef een essay over schaamte en zuiverheid in ditzelfde werk.³⁰ Hij stelt dat zuiverheid inderdaad een centraal thema is in dit werk van Euripides, maar dat het een nadere bestudering verdient. Zo onderscheidt hij drie vormen: seksuele, rituele en morele zuiverheid.³¹ Segal stelt dat deze drie vormen vaak met elkaar verweven zijn, maar dat elk belangrijk personage in de *Hippolytus* een andere vorm lijkt te belichamen. En mede hierdoor lijkt het, volgens Segal, onmogelijk om onomstotelijk bewijs te leveren voor de puurheid van Hippolytus. De rituele zuiverheid is van toepassing op Theseus. Hij hoort over wat er gebeurd is en reageert zoals hij zou moeten: hij keurt het af en roept om hoge straffen. Dit is ritueel, Theseus handelt tenslotte zonder na te denken.³² De morele zuiverheid is van toepassing op Phaedra. Zij is zich bewust van haar zondige liefde en laat zich leiden door hetgeen men van haar verwacht.³³ Zij weet dat het moreel gezien onjuist is om verliefd te worden op een andere man dan je echtgenoot en al helemaal als dit zijn zoon betreft. Hippolytus kenmerkt zich door

---

³⁰ Charles Segal – *Shame and Purity in Euripides' Hippolytus*

³¹ Charles Segal – *Shame and Purity in Euripides' Hippolytus*. blz 297

³² *ibid.* blz 297

³³ *ibid.* blz 282

seksuele zuiverheid. Meermalen geeft hij aan nog maagd te zijn en hetgeen wat hij het meest verfoeit aan Phaedra's liefde voor hem is de lichamelijke liefde. Want juist hierover gaat vaak zijn monoloog. Opvallend is daarentegen zijn gebrek aan moraal. Phaedra maakt zich zorgen over wat men zal denken, Hippolytus handelt alleen uit eigen belang.³⁴ Hij wil kuis blijven en hiervoor moet alles wijken. Hippolytus' kuisheid is anomaal, maar geeft daarmee tevens iets belangrijks aan. Hij is zelf een bastaardzoon en heeft vermoedelijk de bijbehorende sociale status. Hij heeft dus als het ware iets goed te maken. Theseus en Hippolytus staan hiermee duidelijk tegenover elkaar. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Hippolytus' poging om zich vrij te pleiten door Theseus niet begrepen wordt.³⁵ Dit onbegrip en de erfenis van een bastaard waar Hippolytus tegenaan loopt lijken te verklaren waar Hippolytus' grote woede vandaan komt tijdens zijn tirade tegen vrouwen.³⁶ Een belangrijk punt dat Segal in zijn essay benadrukt is dat kuisheid nooit zwart of wit lijkt te zijn. Kuisheid blijkt altijd aan een voorbehoud vast te zitten. Is Hippolytus kuis? In de optiek van Segal heeft Hippolytus nog een grote slag te slaan voor hij geheel kuis is. Hij excelleert nu slechts op één specifiek vlak, namelijk dat van fysieke kuisheid.

Beeldvorming van Hippolytus

Omgang met de goden

Het stuk vangt aan met Aphrodite. Zij vertelt dat Hippolytus zich van haar afwendt en haar verfoeit: *“De zoon van Theseus, Hippolytus [...] is de enige bewoner van dit land, Troizen, die mij de verachtelijkste godin durft te noemen. Hij walgt van het liefdesspel en verfoeit het huwelijk.”* (Hipp. r. 10 t/m 14) Aphrodite geeft aan dat zij op wraak zint. En dat zij ondanks dat ze medelijden voelt voor Phaedra, haar toch opoffert. Hier wordt al duidelijk dat niet alle goden even moreel hoogstaand zijn. Aphrodite offert mensen op voor haar eigen geluk. Toch

---

³⁴ *ibid.* blz 282

³⁵ *ibid.* blz 293

³⁶ Hipp. r. 595 t/m 649

weet ook Aphrodite dat Hippolytus niet alle goden op dezelfde manier benadert. Zij weet dat hij Artemis vereert en haar prijst als de hoogste godin.³⁷ De godin aan wie Hippolytus wel eerbied betuigt, Artemis, doet haar intrede pas tegen het einde van het stuk. Zij is degene die aan Theseus vertelt dat Phaedra heeft gelogen en dat Hippolytus onschuldig is, alles was ten slotte de schuld van Aphrodite. Zij benadrukt dat Hippolytus te alle tijde een rechtschapen en eervol man was.³⁸ Zij prijst, in tegenstelling tot de andere godin, Hippolytus kuisheid. Ook prijst zij zijn grootsheid op andere gebieden. Later vertelt zij Hippolytus dat zij weet hoe het er daadwerkelijk aan toeging: *“Arme man, beladen met een ondraaglijk juk. Je rechtschapenheid heeft je vernietigd.”* (Hipp. r. 1380, 1381)

Anders dan in de joods-christelijke traditie zijn in de Griekse mythen goden niet onfeilbaar en oneindig goed. Dit is duidelijk merkbaar in het stuk van Euripides. Aphrodite beklagt zich over Hippolytus, maar doet dit puur uit eigenbelang. Zij wordt als individu genegeerd en hij veracht alles waar zij als godin voor staat. Het betoog dat Artemis daarentegen houdt om Hippolytus vrij te pleiten, is minder persoonlijk van aard. De deugden die zij in Hippolytus prijst zijn niet gebaseerd op één eigenschap, zoals Aphrodite's haat, maar zij prijst hem om normen, waarden en deugden die alle mensen graag zien. Haar relaas is bedoeld om Theseus van inzichten te voorzien en Hippolytus van alle blaam te ontdoen.

De motieven van beide godinnen zijn beduidend anders. Waar Aphrodite individuen opoffert voor haar goede zaak, voelt Artemis zich genoodzaakt om voor de eer van één enkel persoon de Olympus af te dalen. Dit benadrukt de moraal van Hippolytus, want juist met de minst eigengereide godin staat hij op goede voet. Dit staat overigens in schril contrast met de vergelijking tussen zijn kuisheid en die van Phaedra. Phaedra houdt rekening met wat de mensen vinden en wat de geldende moraal betreft. Hippolytus' kuisheid is daarentegen puur op zijn eigenwaarde gericht. Juist over deze eigenschap wordt Hippolytus in het begin van het

---

³⁷ *ibid.* r. 15, 16

³⁸ *ibid.* r. 1290 t/m 1292

stuk aangesproken. Eén van zijn dienaren vraagt hem waarom zijn verering niet naar Aphrodite uitgaat en raadt hem aan haar vooral niet te vergeten. Hij ziet het negeren van Aphrodite als hoogmoed van Hippolytus en wijst hem op een wet die zegt dat hoogmoed en barsheid verafschuwt moeten worden. Het negeren van deze godin zou Hippolytus nog wel eens in gevaar kunnen brengen, aldus de dienaar.³⁹ Na Hippolytus' antwoord, dat in de volgende alinea ter sprake komt, krijgt het publiek ook de mening van de dienaar hierover te horen. Om zich te verontschuldigen voor Hippolytus' nalatigheid spreekt de dienaar tot Aphrodite: *“Dat gepraat van jongelui is niks voor ons. Wij zullen uw beeld vereren, Aphrodite, zoals het slaven past. Vergeef zijn onvolwassen knaap zijn onbesuisd gedrag en zijn dwaze woorden. Doe alsof u hem niet hoort. De goden moeten wijzer zijn dan de mensen.”*(Hipp. r. 112 t/m 117) Hippolytus is dus gewaarschuwd. En hoewel hijzelf zijn kuisheid als zijn hoogste goed ziet, ervaart Aphrodite dit niet als deugd.

De andere personages daarentegen zien kuisheid wel als een groot goed. Dit zal later blijken uit de woorden van Theseus die een kuis figuur niet in staat acht misdaden te begaan.⁴⁰ Theseus heeft dus, ondanks dat hij zelf een bastaardzoon verwekte, wel ontzag voor de kuisheid van anderen. Maar het blijkt ook uit het begrip dat Artemis voor hem opbrengt. De visie van beide godinnen in ogenschouw genomen: Aphrodite's egoïsme versus de beschermer van het menselijk moraal, Artemis, leert dat de godin die het het beste met de mensheid voor heeft, Hippolytus' kant kiest. Artemis kan zich verplaatsen in stervelingen en waarschijnlijk voelt het grootste deel van de mensen evenveel met Hippolytus mee als dat Artemis dat doet.

Hippolytus doet ook uitspraken over wat hij van Aphrodite vindt en over zijn kuisheid. Zijn dienaar vraagt hem waarom hij Aphrodite niet vereert: *“Ik groet haar van verre omdat ik van nature kuis ben. [...] Ik houd niet van goden die men 's nachts vereerd.”*(Hipp. r. 101, 103)

---

³⁹ *ibid.* r. 92, 106

⁴⁰ *ibid.* r. 925, 928 t/m 930

Hieruit blijkt dat hij zelfs geen woorden vuil wil maken aan liefde en seks. Met zijn omwonden taalgebruik om seks en liefde aan te duiden distantieert hij zich van datgene waar Aphrodite voor staat. Hippolytus is er op gebrand om te benadrukken dat hij kuis is. Om zijn kuisheid uit te leggen steekt hij een lange tirade tegen vrouwen af.⁴¹ Hij richt zich in eerste instantie tegen alle vrouwen en ziet ze als valstrik voor mannen. Iets later richt hij zich direct tegen Phaedra en noemt zichzelf onkreukbaar. Phaedra is volgens hem daarentegen een schaamteloze vrouw. Hij beëindigt zijn tirade met, wederom, een aanklacht tegen alle vrouwen: *“Ik zal er nooit genoeg van krijgen, vrouwen te haten. Laten ze maar zeggen dat ik eindeloos hetzelfde liedje zing. Zijzelf houden er nooit mee op, kwaad te stichten. Zolang ze niet geleerd hebben kuis te zijn, heb ik het recht hen te vertrappen.”* (Hipp. r. 645 t/m 649)

Hippolytus meet in deze monoloog zijn kuisheid af aan de hand van de kuisheid van anderen, namelijk vrouwen. Hij weet zeker dat hij te allen tijde kuiser is. Later in het stuk heeft Hippolytus een gesprek met zijn vader over zijn vermoedelijke schuld aan het verkrachten van Phaedra. In dit gesprek betreft Hippolytus zijn kuisheid meer op zichzelf. Hippolytus voelt zich door zijn vader onteert omdat zijns inziens er geen deugdzamer man is dan hijzelf. Hetgeen waar hij van beschuldigd wordt staat zo ver van hem af dat het onvoorstelbaar zou moeten zijn dat hij over zou gaan tot het verkrachten van zijn stiefmoeder: *“Ik ben nog altijd maagd. Van geslachtsverkeer weet ik niet, behalve wat ik heb gehoord of op afbeeldingen heb gezien. En ik wil er liever niet naar kijken omdat mijn ziel nog rein is.”* (Hipp. r. 989 t/m 992)

Opvallend is het woord ‘geslachtsverkeer.’ Eerder duidde Aphrodite dit aan met het woord ‘liefdesdaad’. Door zijn woordgebruik bedient Hippolytus zich weer van een koele, kuis distantie. Tijdens zijn sterven beroept Hippolytus zich voor de laatste maal op zijn kuisheid. En hier wordt pas goed duidelijk dat Hippolytus zijn kuisheid ook aanwendde om goed te doen: *“Hier ben ik, de godvrezende, deugdzamer dan wie dan ook. Ik ga mijn dood tegemoet,*

---

⁴¹ *ibid.* r. 595 t/m 649

mijn leven is verbrijzeld. Vruchteloos heb ik geijverd om in de harten van de mensen het licht van de vroomheid te ontsteken.”(Hipp. r. 1354 t/m 1360) Hippolytus blijkt al die tijd met zijn eigen kuisheid een hoger doel gediend te hebben.

De visie van Theseus

Naast Hippolytus en de godinnen laat ook Theseus zich uit over de kuisheid van Hippolytus. Als hij net gehoord heeft dat Hippolytus medeplichtig is aan de zelfmoord van Phaedra slaat hij Hippolytus om de oren met alles waar Hippolytus eerder zo trots op was. Ook Theseus is ervan op de hoogte dat Hippolytus vaak aanspraak maakt op zijn eigen voorbeeldigheid. En hij gebruikt deze opmerkingen nu tegen hem: *“De hand van de dode brengt zijn laagheid aan het licht. [...] Jij bent het dus die met de goden omgaat alsof je méér was dan een mens! Ben jij het die zo kuis en zonder zonden bent?”(Hipp. r. 925, 928 t/m 930)* Juist zijn eerdere kuisheid werpt een grote schaduw over Hippolytus’ vermeende misdaad.

Na zijn verbanning brengt men de stervende Hippolytus terug bij Theseus. Tijdens het laatste gesprek dat dan plaatsvindt tussen Hippolytus en Theseus geeft Theseus aan dat hij bloed aan zijn handen heeft zodra Hippolytus sterft. Hippolytus ontkent dit want hij heeft zijn vader al vergeven. Met de laatste woorden die Theseus tot zijn zoon spreekt snijdt hij weer de morele hoogstaandheid van Hippolytus aan. Maar deze keer blijken ze uiteindelijk meer dan ooit op Hippolytus van toepassing: *“Liefste zoon, hoe edelmoedig ben je voor je vader. [...] Ach, wat een nobel hart!” (Hipp. r. 1444, 1446)*

De ontbrekende verteller

Omdat de *Hippolytus* van Euripides een toneelstuk is, is er geen externe verteller of focalisator. Wat het publiek of de lezer te weten komt over de personages wordt hierdoor steeds door een ander personage verteld. De enige rol die lijkt op die van een externe verteller is de rol die het koor speelt. Het geeft bijna nergens direct commentaar op wat er gebeurt. Het

koor leidt slechts af en toe scènes in. Wel heeft het koor het laatste woord in het stuk en dit moment wordt gebruikt om het stuk af te sluiten en om uiteindelijk toch een mening door te laten schemeren: “*Deze ramp die niemand had verwacht, treft alle burgers. Nog vele bittere tranen zullen vloeien, want de dood van een groot en nobel mens dompelt iedereen in diepe rouw.*” (*Hipp. r. 1454 t/m 1457*) De woorden waarmee het verhaal wordt besloten benadrukken voor het laatst dat Hippolytus waarlijk nobel was.

Hoofdstuk 3. De Vergelijking

In dit derde hoofdstuk vergelijk ik de verhalen van Jozef en Hippolytus. Dat de verhalen grote gelijkenissen vertonen zal niemand ontgaan zijn. Toch is het van belang om ook naar de verschillen tussen beide verhalen te kijken. Beide verhalen komen uit een volledig andere traditie waarbij het geloof in goden veel van elkaar verschilt. Eerder hebben literatuurwetenschappers zich gewijd aan het verschil in het narratief van beide tradities. Een toonaangevende wetenschapper die zijn boek, *Mimesis*, begint met een beschouwing van dergelijke verschillen is Erich Auerbach. Zijn theorieën, en die van anderen, gebruik ik om mijn eigen vergelijkingen te ondersteunen en van een theoretisch kader te voorzien.

In zijn eerste hoofdstuk, *Het litteken van Odysseus*, maakt Auerbach een vergelijking tussen de vertelling over Odysseus' thuiskomt in Homerus' *Odyssee* en het verhaal uit *Genesis* dat bekend staat als 'Abrahams offer'.⁴²

Auerbach ziet ook in dat de waarheid in de verhalen van Homerus van minder groot belang is dan de waarheid in verhalen in de Bijbel. De Bijbel is een boek dat bedoeld is voor gelovigen, en de waarheid, die net zo min bewijsbaar is als de waarheid van Homerus, is een tirannieke waarheid. Wil men het verhaal optimaal begrijpen, gebruiken, en benutten, dan is het geloof, dat het hier om de absolute waarheid gaat, noodzakelijk. De verhalen zijn er, volgens Auerbach, niet om de lezer te vermaken maar om de lezer te onderwerpen.⁴³ Dit lijkt ook verwerkt te zijn in de strategie om in de joods-christelijke traditie minder gedetailleerd te vertellen dan in de Griekse traditie. Door onnodige informatie weg te laten, gaat de gelovige zelf op zoek naar verborgen betekenissen.⁴⁴ Auerbach stelt dat in de verhalen van het Oude Testament niet slechts de personages door God beproefd worden, ook de lezer overkomt dit.

---

⁴² *De Odyssee*, boek XIX, *Genesis* 22

⁴³ Erich Auerbach – *Mimesis*. blz 19

⁴⁴ *ibid.* blz 20

Doordat de teksten zo zwaar beladen zijn door de inhoud en toespelingen op God, wordt de gelovige lezer steeds gedwongen zelf te zoeken naar de openbaring die van de tekst uitgaat.⁴⁵

De gelovige kan zelf verbanden leggen tussen verhalen en het belang inzien van de passages die juist niet verteld worden. Hierdoor wordt geloof iets dynamisch en formuleert eenieder zijn eigen denkwijze. Dit houdt geloven persoonlijk en actueel.

De stelling van Auerbach dat in de joods-christelijke traditie minder gedetailleerd verteld wordt dan in de Griekse traditie, en dat niet noodzakelijke informatie weggelaten wordt, gaat echter niet op bij de vergelijking van de verhalen van Jozef en Hippolytus.⁴⁶

In het verhaal van Hippolytus stort Phaedra zich in de dood, na het horen van een gesprek tussen haar voedster en de mensen achter de deur. Hoewel het koor herhaaldelijk vraagt wat ze hoort, en waarom zij van mening is dat ze veroemd is, maakt Phaedra dit niet bekend. Zij weet zelf wat er gezegd wordt, maar de toeschouwers komen dit niet te weten. Hetgeen Phaedra hoort, bepaald de loop van het verhaal en het lot van Hippolytus, maar deze belangrijke informatie wordt verzwegen.⁴⁷

Toch kan de passage met Phaedra's monoloog uit het verhaal van Hippolytus op een andere manier wel naadloos aansluiten bij de ideeën van Erich Auerbach. Auerbach stelt namelijk dat Griekse verhalen vaak ondersteund worden door onnodige toevoegingen. Enerzijds lijkt de passage van Phaedra bij de deur hiermee te breken, zoals eerder geconcludeerd, omdat hier juist de noodzaak van het verhaal niet verteld wordt en het publiek hier naar moet raden. Anderzijds is de clou van deze passage in één zin samen te vatten. In essentie wordt hier het belangrijkste van het verhaal, namelijk dat de voedster Phaedra verraadt, omsponnen door een ellenlange passage die er niet direct toe doet. Zodra het publiek namelijk zou weten dat Phaedra's geheim prijsgegeven is en zij zichzelf het leven gaat

---

⁴⁵ *ibid.* blz 19,20

⁴⁶ *ibid.* blz 15

⁴⁷ *Hipp.* r. 564 t/m 579

benemen, dan is de grote tragedie al duidelijk zonder dat Phaedra's monoloog daarvoor nodig zou zijn geweest.

Een ander belangrijk verschil dat opgemerkt wordt door Auerbach is de opbouw van karakters. Volgens hem maken de antieke helden weinig progressie en verandering door. Ondanks jarenlange reizen of grote avonturen worden zij nog steeds voorzien van hetzelfde epitheton en zijn in die zin nog steeds dezelfde persoon. In de Bijbel daarentegen worden Gods uitverkorenen niet slechts uitverkoren en dan met rust gelaten. Zij vormen zich gedurende hun hele bestaan om te voldoen aan dit uitverkoren zijn.⁴⁸ Dit blijkt ook uit de verhalen die centraal staan in deze scriptie. Hippolytus blijkt vanaf zijn introductie, in de monoloog van Aphrodite, van zijn eigen gelijk overtuigd te zijn. Tijdens zijn sterfscène is hij niet veranderd. Hij denkt nog steeds terug aan het verleden en bekijkt het zonder smart.

Jozef is daarentegen gegroeid. In het begin van *Genesis* verklikt de jonge Jozef de daden van zijn broers aan zijn vader. Hij wordt verkocht, valselijk beschuldigd, gevangen gezet en hij accepteert telkens zijn lot zonder enige bitterheid. Jaren later ontmoet hij zijn broers en sluit hen in de armen. Toch blijken zijn broers hem nog te wantrouwen en Jozef voelt verdriet over de gevoelens van zijn broers. Hij neemt hen niks kwalijk en nu het moment daar is om zijn wraak te nemen blijkt hij hier ver van af te staan; Jozef maakt zijn gezegende bestaan waar. Hoewel Auerbach voornamelijk over Abraham schrijft, geeft ook hij Jozef als voorbeeld van een gezegend persoon die dankzij God qua karakter gegroeid is: *“De arme bedelaar Odysseus is alleen maar vermomd, maar Adam is werkelijk geheel verstoten, Jakob werkelijk een vluchteling, Jozef wordt werkelijk in de kuil geworpen en daarna als slaaf verkocht. Maar hun grootheid wanneer zij eenmaal uit hun vernedering zijn opgeklommen, grenst aan het bovenmenselijke en is een evenbeeld van Gods grootheid”*.⁴⁹

---

⁴⁸ Erich Auerbach – *Mimesis*. Blz 22

⁴⁹ *ibid.*. blz 23

Jerker Blomqvist, een Zweedse professor op het gebied van antiek Griekse literatuur, ziet Hippolytus als een intermediair tussen de godenwereld en de mensenwereld, en niet als een evenbeeld van God, zoals Auerbach Jozef ziet. De manier waarop zijn karakter omschreven wordt — het is het publiek duidelijk dat Hippolytus arrogant lijkt te zijn—, is een manier van doen die goden onmiddellijk vergeven zou worden. Een sterveling daarentegen niet.⁵⁰ Hippolytus is zich ook bewust van zijn onduidelijke positie. De mensen begrijpen hem niet en hij begrijpt de mensen niet. En dus zoekt Hippolytus naar de goedkeuring van Artemis, zelfs als hij daarmee een andere godin voor het hoofd stoot. Ook Aphrodite reageert in zekere zin op hem alsof hij een god is. Zij verlaagt zich er tenslotte toe om in Hippolytus een vijand te herkennen. Als Hippolytus zomaar een mens geweest was dan zou zij zich deze moeite hebben bespaard, zo stelt Blomqvist.⁵¹ Hippolytus uit zich ook even strikt als de goden. Net als Poseidon houdt Hippolytus zich aan zijn eed, of dit nu ongeluk met zich meebrengt of niet.⁵² Ook blijkt Hippolytus bij machte te zijn om zijn vader zijn wandaden te vergeven terwijl vergiffenis eerder slechts aan goden voorbehouden zou zijn.⁵³ Met de benadering van Hippolytus als bijna goddelijk wezen is zijn kuisheid een feit geworden.

Veel theoretici, onder andere Halleran en Blomqvist, zien een duidelijke overeenkomst tussen het verhaal over Hippolytus en dat over Jozef. Beide noemen zij dit verschijnsel het Potifar-motief.⁵⁴ De theoloog David Stern herkent dit thema ook in zijn essay over het verschil in erotische beschrijvingen tussen de Hellenistische en de rabbinale literatuur. Hij ontdekt in de

---

⁵⁰ Jerker Blomqvist - *Human and Divine action in Euripides' Hippolytus*, Blz 409

⁵¹ *ibid.*

⁵² *Hipp.* r. 1150, 1151

⁵³ *ibid.* r. 1441

⁵⁴ Michael R. Halleran – *Euripides Hippolytus An interpretation; Plot, Structure and Design*. Blz XX, Jerker Blomqvist - *Human and Divine action in Euripides' Hippolytus*, Blz 399

verschillende verhalen drie narratieve conventies die in beide verhalen aanwezig zijn.⁵⁵ Ten eerste is de protagonist altijd aantrekkelijk. Jozef wordt in *Genesis* 39:6 omschreven als “*schoon van gedaante en schoon van aangezicht*”. Over het uiterlijk van Hippolytus wordt niets expliciet gezegd. Slechts één keer wordt zijn uiterlijk genoemd en dan lijkt de beschrijving op die van Phaedra.⁵⁶ Phaedra is een knappe vrouw en van haar uiterlijk wordt slechts omschreven dat zij blond is. Deze omschrijving geldt vermoedelijk ook voor Hippolytus. Het tweede kenmerk dat Stern herkent is de innerlijke schoonheid óf de morele goedheid van diezelfde protagonist. Hippolytus voornaamste eigenschap is zijn morele goedheid. Ook dit kenmerk is dus zeker op hem van toepassing. Jozef wordt door God bijgestaan.⁵⁷ Hiermee is bij Jozef dit kenmerk van morele goedheid dus ook ruim aan de orde. Het derde kenmerk staat zowel bij Hippolytus en Jozef centraal. Het derde kenmerk is het resultaat van de eerste twee kenmerken. Door de aantrekkelijkheid en de goedheid, raken de protagonisten verzeild in problemen met een seksuele lading.

Stern besluit zijn specifieke passage over het Potifar-motief met de opmerking dat het door deze kenmerken noodzakelijk lijkt om hen in een conflict te laten komen met hun eigen fysieke schoonheid en zuiverheid. Deze tweestrijd zou functioneren als een erotische test die doorstaan zou moeten worden om te kunnen overleven.⁵⁸ De opmerking waarmee Stern besluit, maakt duidelijk dat hij meer naar het Bijbelse verhaal daar naar de Hellenistische variant heeft gekeken. Juist de ‘erotische test’ ontnemt Hippolytus uiteindelijk het leven. Als we de verklaring van Stern daarentegen op een ander niveau bekijken, zou hij wel gelijk kunnen hebben. Hippolytus zou vermoedelijk niet met zichzelf in het reine hebben kunnen

---

⁵⁵ David H. Stern - *The Captive Woman: Hellenization, Greco-Roman Erotic Narrative, and Rabbinic Literature*. Blz 94

⁵⁶ *Hipp.* r. 130, r. 1336

⁵⁷ Onder andere *Gen.* 39:5,6

⁵⁸ David H. Stern - *The Captive Woman: Hellenization, Greco-Roman Erotic Narrative, and Rabbinic Literature*. Blz 95

komen als hij toegegeven had aan de test. In essentie blijft Hippolytus niet leven, maar zolang hij leeft doet hij dit wel binnen zijn overtuiging.

Een overeenkomst die in de lijn van het verhaal haast vergeten zou worden is de zwijgzaamheid van beide personages. Hippolytus zweert Phaedra's geheim niet prijs te geven en sterft hierdoor uiteindelijk.⁵⁹ Misschien had hij zijn leven kunnen redden als hij in staat geweest was om zijn vader te vertellen wat er daadwerkelijk gebeurde. Bij Jozef gebeurt iets soortgelijks. Hij wordt valselijk beschuldigd van een poging tot verkrachting van de vrouw van zijn meester.⁶⁰ Waar Hippolytus bewust zwijgt, krijgt Jozef niet eens de kans om zijn verhaal te doen. Zonder proces wordt hij vastgezet. Een belangrijk verschil is dat Jozefs ongeluk ten goede gekeerd wordt. Als hij niet in de gevangenis terecht gekomen was, dan was hij ook niet aan het hof van de farao verschenen. Bij Hippolytus is zijn zwijgzaamheid van grotere betekenis. Ondanks het dreigende noodlot houdt Hippolytus zich aan zijn eed. Hij blijkt niet alleen kuis te zijn, maar ook nog een eerlijk man.

In het hoofdstuk over Hippolytus kwam het al kort naar voren: door de structuur van het verhaal is er geen verteller aanwezig. Dit is vooral van belang in vergelijking met het verhaal in *Genesis* waar wel een verteller aanwezig is. De verteller in dit verhaal treedt diverse keren op de voorgrond. Hij is degene die Jozefs verhaal in perspectief met de rest van het Oude Testament plaatst en geeft de lezer handvatten om te kunnen duiden wat er beschreven staat. Vanaf de geboorte van Jozef stuurt de verteller de lezer met het idee dat Jozef vanaf zijn geboorte een zegening was. Doordat Euripides met zijn *Hippolytus* een toneelstuk schreef ontnam hij zichzelf, geheel in lijn met de tijdgeest, de mogelijkheid tot een dergelijk handvat. Dit verklaart ook waarom het Hippolytus zelf is die zijn kuisheid benadrukt. Het zou moeilijk zijn geweest om dit minder opzichtig te doen.

---

⁵⁹ *Hipp.* r. 639

⁶⁰ *Gen.* 39:17

In beide verhalen is een opvallende relatie tussen vader en zoon aanwezig. Jakob voelt een sterke voorkeursliefde voor Jozef, zijn tiende zoon. Jakob gelooft alles wat Jozef hem vertelt. En bij de hereniging zijn er aan beide kanten geen negatieve gevoelens te bemerken. Jakob neemt zijn zoon nergens kwalijk dat hij in al die jaren van welstand nooit eens op zoek is gegaan naar hem. Wat er ook voorvalt tussen deze vader en zoon, niets kan de gevoelens veranderen die Jakob had toen hij Jozef zijn mantel schonk.⁶¹ De relatie tussen Hippolytus en zijn vader Theseus is op geen enkele manier vergelijkbaar met de band die Jozef en Jakob hebben. Welk verweer Hippolytus ook gebruikt, zijn vader gelooft hem niet. Sterker nog, juist dit verweer gebruikt Theseus als stok om Hippolytus mee te slaan.⁶² De sterfscène van Hippolytus vertoont wel overeenkomsten met die van Jakob. Hoewel de rollen omgedraaid zijn, is dit toch op zijn minst opvallend te noemen. Hippolytus wist op zijn sterfbed de daden van zijn vader uit. Als Theseus zich beklagt over zijn daden antwoordt Hippolytus hem: “[...] *want ik heb uw schuld uitgewist.*”⁶³ Op Jakobs sterfbed zegt hij al zijn zonen. Daarnaast zegt hij ook Efraïm en Manasse, Jozefs zoons. Jozef krijgt van zijn vader twee zegeningen mee. Net als Hippolytus haalt ook Jakob herinneringen op aan oude familievetes.

Een ander belangrijk verschil wordt gekenmerkt door een overeenkomst. Zowel Jozef als Hippolytus weten dat zij kuis en eerzaam zijn. Jozef deelt dit zelf niet mee. Hij zegt slechts één keer iets van een dergelijke strekking. Als de farao hem vraagt zijn dromen te verklaren, benadrukt Jozef dat hij niet zelf de dromen verklaart: “*En Jozef antwoordde Farao, zeggende: Het is buiten mij! God zal Farao’s welstand aanzeggen.*”⁶⁴ Jozef laat zien dat hij een instrument is van God. Hij weet dus dat God hem goed gezind is. Hippolytus zegt herhaaldelijk dat hij kuis is. Pas tijdens zijn sterfscène wordt duidelijk dat ook anderen dit

---

⁶¹ Gen. 37:3

⁶² Hipp. r. 928 t/m 930

⁶³ *ibid.* r. 1441

⁶⁴ *ibid.* 41:16

vinden. Tijdens zijn lijden blijkt pas dat Artemis hem daadwerkelijk bijstaat en dat zijn vader ook het belang van zijn eerzaamheid inziet.

De overtrokken zelfverzekerdheid van Hippolytus is een belangrijke karaktertrek. Hippolytus definieert zijn eigen kuisheid aan de hand van de kuisheid van anderen. Hoewel, volgens Artemis, zijn rechtschapenheid hem uiteindelijk vernietigt, ziet Hippolytus deze rechtschapenheid nog steeds als zijn grootste goed.⁶⁵ Jozef maakt zich schuldig aan eenzelfde karaktertrek in het begin van zijn verhaal, in *Genesis* 37. Hij verraadt de wandaden van zijn broers aan zijn vader. Hiermee maakt hij zich gehaat bij de broers, maar bij Jakob geliefd. Juist zijn geloof in zijn eigen voorbeeldigheid stort hem in het ongeluk. Zijn broers rekenen met hem af door hem eerst in een put te werpen en hem vervolgens als slaaf te verkopen. Het is dan ook niet vreemd dat Jozef van deze situatie leert en terughoudender wordt. Hij neemt het zijn broers later in het verhaal niet meer kwalijk. Hij ziet hetgeen dat voorviel als een les die God hem leerde.⁶⁶

---

⁶⁵ *Hipp.* r.1380,1381

⁶⁶ *Gen.* 50:20

Conclusie

Met deze scriptie wilde ik graag antwoord krijgen op mijn vraag: *Hoe beïnvloedt het narratief de portrettering van de kuisheid en de morele hoogte van Jozef en Hippolytus? En in hoeverre is de theorie van Erich Auerbach over de verschillen in de klassieke en de joods-christelijke literatuur van toepassing op deze twee verhalen?*

Om op deze vraag een antwoord te kunnen krijgen heb ik zowel vertrouwd op theorieën van anderen als op mijn eigen analyse. Van tevoren was mijn aanname dat het gemakkelijk zou zijn om tot een antwoord te komen. Maar hoe meer ik las, hoe moeilijker het werd een antwoord te geven op deze vraag.

De verhalen over Jozef en Hippolytus lijken weliswaar sterk op elkaar, maar blijken bij nadere bestudering ook bijna evenveel van elkaar te verschillen. Waar bij het verhaal in *Genesis* de verteller de lezer een handje helpt om een oordeel over Jozef te vellen, is Hippolytus in het verhaal van Euripides op zichzelf aangewezen. Dit verandert de kijk van de lezer, of van de toehoorder, op de personages. Men is sneller geneigd te geloven in andermans voorbeeldigheid als de voorbeeldige hier niet zelf de boodschapper van is. Maar toch is het te gemakkelijk om Hippolytus hierdoor te laten onderdoen voor Jozef. Beide tradities, zowel de joods-christelijke als de antieke Griekse, kennen hun eigen manier van verhalen vertellen. En dit heeft alles te maken met het doel waarvoor een verhaal geschreven is. *De Hippolytus* was bedoeld om mensen te amuseren tijdens de Dionysus-festivals. Het verhaal over Jozef is bedoeld om voor gelovigen te benadrukken hoe groot de macht van God is. Beide verhalen zijn daarnaast bedoeld om een moraal door te geven. Bij Euripides was deze moraal de onderliggende toon van het vermaak, bij Jozefs verhaal lag het meer aan de oppervlakte. En in hoeverre de verhalen ook op elkaar lijken, zelfs de boodschap die het verhaal mee wil geven is anders. Bij Jozef is de onderliggende boodschap iets in de trant van ‘het loont om in God te geloven, onafhankelijk van de nare situatie waar je je in bevindt.’ In de *Hippolytus* zal het

vermoedelijk iets te maken hebben gehad met niet eenzijdig de wereld in kijken. Hippolytus' focus lag maar op één aspect, zijn lichamelijke kuisheid, en dit levert hem uiteindelijk een ruzie met zijn vader en een tragische dood op.

Ook verschillende theoretici onderkennen de verschillen in portrettering van de beide karakters. Auerbach wijt dit in zijn essay aan het verschil in de type verhalen, zoals hierboven omschreven. De theoloog David Stern kijkt juist over de verschillen in de tekst heen en benadrukt de werking van het Potifar-motief. Ondanks dat dit motief in de literatuur vernoemd is naar de passage uit het verhaal van Jozef is het net zo goed van toepassing op wat er bij Hippolytus gebeurt. Met Sterns uiteenzetting van dit motief wordt dat meer dan duidelijk. Volgens de theorie van Stern is de kuisheid van zowel Jozef als Hippolytus op dezelfde manier inzetbaar en te verklaren. Hij stelt dat een 'erotische test' van groot belang is om kuisheid te kunnen bewijzen.

Michael Halleran geeft de kuisheid van Hippolytus een plaats buiten de literatuur. Hij brengt een kader aan het belang dat de historische Griek hechtte aan de kuisheid van Hippolytus. Dat ook Jozef al sinds jaar en dag een model voor kuisheid is, bewijst de kerkvader Ambrosius. Hij schreef zijn *De Ioseph* in de 4^e eeuw, maar zet net zo minutieus als de huidige theoretici uiteen waarom Jozef een voorbeeld van kuisheid is.

Charles Segal geeft extra diepte aan de term kuisheid en ziet hoe Hippolytus in zijn kuisheid groeit als persoon. En dit terwijl Erich Auerbach zo stellig beweerde dat Oud Testamentische personages meer groei doormaken dan de figuren uit de antieke literatuur.

Auerbach constateert, behalve deze groei, meer verschillen tussen klassieke en Bijbelse literatuur. Een van deze verschillen ligt buiten de literaire lagen van het verhaal, maar des te meer in de laag van betekenisgevende functie van beide boeken. Waarheidsgetrouwheid, of de schijn daarvan, is voor de Bijbel van groter belang dan in de

klassiek Griekse literatuur. Geloofsinspiratie deed men in de antieke oudheid niet op uit iets conventioneels als een boek. De geloofsinspiratie voor de religies van het boek, het jodendom, het christendom en de islam, komt daarentegen volledig uit wat er geschreven staat. Hierdoor is de geloofwaardigheid van de Bijbel constant van belang. Bovendien claimt de Bijbel de enige waarheid te bevatten. Dit doet voor de klassieke verhalen minder ter zake. Klassieke literatuur is bedoeld om te vermaken. Bijbelse literatuur doet daarentegen meer een greep naar macht.

Op verhaalniveau constateert Auerbach dat de klassieke helden al meer “af” zijn. Zij worden voorzien van een epitheton, vaak steeds dezelfde of een soort gelijk, waardoor de lezer indirect al een oordeel over het personage aangereikt krijgt. Het begrip van Bijbelse personages wordt echter meer aan de lezer over gelaten. Met spaarzame informatie moet de lezer van de Bijbel zich een beeld vormen, over zowel gebeurtenissen binnen het verhaal als over de personages. Niet relevante gebeurtenissen worden in de Bijbel veelal weggelaten. In de klassieke vertellingen maakt het beschrijven van gebeurtenissen die er voor de loop van het verhaal eigenlijk niet toe een groot deel van het verhaal uit. Zoals Auerbach aangeeft, wordt de lezer van klassieke oudheid aan de hand meegenomen en door het verhaal heen geleid. De antieke held laat minder te raden over en is dus vaak maar voor één uitleg vatbaar. In de verhalen van Jozef en Hippolytus komt dit kenmerk echter minder naar voren dan zoals Auerbach het stelt. Sterker nog, in eerste instantie lijken deze verhalen juist Auerbachs theorie tegen te spreken. Zodra de verhalen én de theorie van Auerbach echter nader onder de loep genomen worden, blijkt dat er in beide, zelfs in het verhaal van Euripides, een kern te vinden is voor de standpunten van Auerbach. De theorie van Auerbach is dus wel van toepassing op beide verhalen, maar dit is zeer afhankelijk van hoe de theorie uitgelegd wordt. Het gevaar schuilt erin dat men met het onderzoeken van Auerbach voor een scriptie gaat zoeken naar bewijzen voor zijn theorieën, terwijl deze er wellicht niet zijn. Erich Auerbach is een

autoriteit op het gebied van vergelijkend literatuuronderzoek tussen joods-christelijke en klassieke literatuur. Het is dus moeilijk om te accepteren dat juist zo'n autoriteit iets anders denkt dan dat jij naar aanleiding van je eigen onderzoek constateert. Hierdoor kan men bewijzen voor een dergelijke theorie gaan zoeken om een bepaald voorbehoud toe te voegen. Auerbachs werk is waardevol op het gebied van een vergelijkend onderzoek en één van de meest uitgebreide theorieën die er voor handen is. Deze theorie is dan ook erg waardevol geweest voor mijn onderzoek.

Alle genoemde theorieën helpen om de hoofdvraag te beantwoorden. Het narratief werkt namelijk op diverse manieren aan de kuisbeeldvorming van Jozef en Hippolytus. Het narratief bepaalt de mening van de lezer. De manieren waarop beide verhalen de lezer van informatie voorzien liggen ver uiteen, maar werken allemaal samen aan één beeld van kuisheid. Soms lijken passages van het verhaal niet mee te werken aan het positieve beeld. Hippolytus haalt zich bijvoorbeeld de woede van een godin op de hals. Jozef lijkt onnodig hard te zijn tegen zijn broers. Maar toch, als deze passages gezien worden in perspectief met de rest van het verhaal dan blijkt dit geen afbreuk te doen aan de beeldvorming. Sterker nog, als men voor hulp buiten het verhaal kijkt blijkt alles te verklaren te zijn. Niet iedereen komt op dezelfde manier tot een conclusie, maar alle conclusies komen op hetzelfde neer. Op verschillende manieren, zoals de verhaallijn, de context, het taalgebruik en de gelaagdheid van het verhaal, wordt langzaam maar zeker duidelijk dat Jozef en Hippolytus door kuisheid gekenmerkt worden.

Dankwoord

Natuurlijk is deze scriptie in eerste instantie mijn eigen werk. Maar toch had ik dit werk nooit of te nimmer kunnen afronden als bepaalde mensen er niet waren geweest. Ik ben een aantal mensen dank verschuldigd, maar slechts drie noem ik er bij naam.

De eerste persoon die ik wil bedanken is Bas van Bommel. Toen ik hem, inmiddels jaren terug lijkt het wel, vroeg om mijn scriptie te begeleiden stemde hij meteen toe. Zowel hij als ik konden toen nog niet weten dat deze scriptie zo ontzettend veel werk op zou leveren. Ik ben me er dan ook terdege van bewust dat ook Bas veel tijd en energie in mijn scriptie stak. Eenieder die zegt dat het hier gewoon gaat om zijn plicht als docent, weet duidelijk niet hoeveel hij mij ondersteund heeft. Geloof mij, ook hij heeft veel werk aan mijn eindwerkstuk gehad. Bas, dankjewel!

Degene die altijd mijn werk las, nog voordat het bij Bas terecht kwam, is mijn zus, Anouk de Meijere. Tijdens haar eigen werktijd vlogen Jozef en Hippolytus over haar computerscherm. Als je Anouk haar bijdragen in uren bij elkaar optelt, zou ik haar bijna een tweede salaris mogen betalen. Gelukkig betreft het hier mijn zus en durf ik mijn eindeloze dankbaarheid te garanderen! *“Want mij is een land beloofd. En daar gaan ik heen..”*

Als laatste, maar zeker niet de minste, mijn moeder. Van de allereerste versie tot en met de allerlaatste versie heeft zij met al haar aandacht hoofdstukken gekeurd. Naast het luisteren naar het voorlezen van de hoofdstukken heeft ze ook geluisterd naar elke moeilijkheid die ik tegen kwam. *“Doe wat je kan en bedenk wie je bent...”*

Bronnenlijst

Boeken

Erich Auerbach, *Mimesis. De weergave van de werkelijkheid in de westerse literatuur*, Amsterdam 1991. Vertaling: Wilfred Oranje

Ambrosius Medionlanensis, *Seven Exegetical Works, Saint Ambrose* (serie The Fathers of the Church, vol. 65), Washington: 2003

Euripides, *Hippolytus, Iphigenia in Taurië, Ion. Ingeleid door Willy Courteaux en Bart Claes*, Baarn: 2002

Michael R. Halleran, *Euripides' Hippolytus. Translation with notes, introduction and essay*, New Bury Port: 2001

Rembrandt Bijbel Statenvertaling (Jongbloed-editie), Den Haag: 1969

Herziene Statenvertaling (Jongbloed-editie), Heerenveen: 2010

Artikelen

Jerker Blomqvist, 'Human and Divine Action in Euripides' Hippolytus', *Hermes* Volume 110, 1982, p. 398 t/m 414

Charles Segal, 'Shame and Purity in Euripides' Hippolytus', *Hermes* Volume 98, 1970, p. 278 t/m 299

David Stern, 'The Captive Women: Hellenization, Greco-Roman Erotic Narrative, and Rabinnic Literature', *Poetics Today* Volume 19 No. 1, 1998, p. 91 t/m 127